

Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi

The Journal of Near East University Islamic Research Center

ISSN: 2148-922X | e-ISSN: 2687-4148

Haziran / June | 2022/8/1

HZ. MUHAMMED (S.A.V.) İLE İLGİLİ BAZI ÂYETLERİN İŞÂRÎ YORUMU

Sufi Interpretation of The Some Verses About Prophet Muhammad

SELİM ÇAKIROĞLU

Öğr. Gör. Dr., İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü,
Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye
Lecturer Dr., İstanbul University, Faculty of Theology, Department of Reciting Quran and
Qiraat, İstanbul, Türkiye
selim.cakiroglu@istanbul.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-7622-7891

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Types: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 22 Kasım 2021

Kabul Tarihi | Accepted: 24 Nisan 2022

Yayın Tarihi | Published: 30 Haziran 2022

Bu makale, Prof. Dr. Süleyman Derin'in danışmanlığında yapılmış olan "Tasavvufî Tefsirlerde Ülü'l-Azm Peygamberler" isimli doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2021). This article is extracted from doctorate dissertation entitled "The Major Prophets in Sufi Exegesis" (Marmara University, Institute of Social Science, İstanbul, 2021).

Atıf | Cite as

Çakiroğlu, Selim. "Hz. Muhammed (s.a.v.) ile İlgili Bazı Âyetlerin İşârî Yorumu", *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* (Haziran 2022) 8/1: 3-16, <https://doi.org/10.32955/neu.istem.2022.8.1.01>
Çakiroğlu, Selim. "Sufi Interpretation of The Some Verses About Prophet Muhammad", *The Journal of Near East University Islamic Research Center* (June 2022) 8/1: 3-16, <https://doi.org/10.32955/neu.istem.2022.8.1.01>

İntihal | Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.
This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

Telif Hakkı | Copyright

Copyright © 2022. Telif hakkı yazar(lar) tarafından YDUİSTEM'e devredilmiştir. Bu makale, Creative Commons Atıf Lisansının (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>) hüküm ve koşulları altında dağıtılan açık erişimli bir makaledir.
Copyright © 2022. Copyright has been transferred to YDUİSTEM by the author(s). This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Hz. Muhammed (s.a.v.) ile İlgili Bazı Âyetlerin İşârî Yorumu

Öz

Hz. Muhammed (s.a.v.), Allah'ın insanlara gönderdiği son peygamberdir. Kur'ân-ı Kerîm onun vasıtası ile insanlığa gönderilmiş son ilahî mesajdır. Pek çok evrensel ilkeyi ihtiva eden Kur'an'ın kimi âyetlerinde Hz. Peygamber'in müşrikler ve inkârcılarla yaptığı mücadeleden bahsedilmesinin yanı sıra peygamberler arasındaki seçkin konumuna da işaret edilmektedir. İnananlar için "üsve-i hasene" olduğu ifade edildiği gibi onunla ilgili birtakım niteliklerden de bahsedilir. Bu nedenle bazı âyetlerde onun kişisel özellikleri dile getirilir. Allah Teâlâ, çeşitli âyetlerde Hz. Peygamber'e hitapta bulunur, onun bazı vasıflarına dikkat çeker. Hâtemü'n-nebiyyîn olan Hz. Muhammed (s.a.v.), ülü'l-azm peygamberlerin de sonuncusudur. Kur'an'da "Muhammed" ve "Ahmed" isimleri açıkça zikredilir. Allah Teâlâ, Hz. Âdem'den beri her topluma bir peygamber göndermiştir. Hz. Peygamber, bütün peygamberleri tasdik eden ilâhî bir mühür mesabesinde. Bu nedenle ondan sonra herhangi bir resûl ve nebî gelmeyecektir. Risâlet bakımından Hz. Muhammed'i diğer peygamberlerden ayıran en önemli husus, nübüvvetinin kıyamete kadar gelecek bütün insanlar için geçerli olmasıdır. Hz. Peygamber Kur'an'da, bütün insanlık için örnek ve ideal bir insan ve üsve-i hasene/en güzel örnek olarak nitelenir. Âlemlere rahmet bir peygamber olduğu ifade edilir. Mü'minlere karşı çok şefkatli ve merhametli oluşundan bahsedilir. Toplumuna karşı tavırlarında alçak gönüllü ve yumuşak kalpli olmasına dikkat çekilir. Ayrıca peygamberler de dahil hiçbir beşerin tecrübe etmediği İsrâ olayını yaşadığı haber verilir. Yirmi üç yıllık risaleti boyunca insanları Hakka çağıran Hz. Peygamber'in İslâm'ı tebliğ ederken hiçbir zaman zorlayıcı, zorba ve katı kalpli olmadığı da Kur'an'da özellikle vurgulanmıştır. O, daima yumuşak davranışlı ve öğüt verici bir üslupla insanlara Hakkı anlatmış; onları şirk, küfür ve nifaktan temizlemiş, kitabı, hikmeti ve bilmediklerini öğretmiştir. Müslümanlar mucizevî bir kelim olan Kur'an'ın anlam dünyasına girebilmek için tarihi süreçte tefsir, te'vil ve işaret şeklinde üç anlama metodu geliştirmişlerdir. Bu metodlar arasında tefsir ve te'vil lafzın zâhir ve literal yönünü esas alırken işârî tefsir bu ikisinden de istifade etmekle birlikte daha çok bâtinî manalar üzerine yoğunlaşmıştır. Bu metodun merkezinde kişinin nefsinin tezkiye ve kalbini tasfiye ederek keşf ve ilham gibi bir takım idrak araçlarının ortaya çıkarılması yer alır. Bu açıdan sûflerin geliştirdiği bu yorum metodu, tefsir ve te'vilden ayrılmaktadır. Sûflerin naslarla ilgili yorumlarını ihtiva eden eserler, metodolojilerindeki farklılıktan dolayı tefsir ve te'vilden ayrı bir tür olarak işârî tefsir başlığı altında incelenmiştir. Hz. Peygamber ile ilgili âyetler tefsir literatürü içinde rivâyet ve dirâyet metodu çerçevesinde yorumlanmıştır. Sûfî müfessirler de ilgili âyetler hakkında metodolojilerine uygun yorumlarda bulunmuşlardır. Bu makalede işârî tefsirlerde Hz. Muhammed (s.a.v.) ile ilgili âyetlere dair yapılan yorumların tespit ve değerlendirilmesi yapılacaktır. Konuya dair şu ana kadar yapılmış müstakil bir çalışma olmadığından, araştırmada ortaya çıkacak sonuçlar Kur'an çerçevesinde oluşan yorumlara ciddi bir katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, İşârî Yorum, Tasavvuf, Hz. Muhammed.

Sufi Interpretation of The Some Verses About Prophet Muhammad

Abstract

Muhammad (pbuh) is the last prophet sent by Allah to mankind. Qur'an is the last divine message sent through him. In some verses of the Qur'an, which contains many universal principles, the Prophet's struggle with polytheists and deniers is mentioned, as well as his distinguished position among the prophets. It is stated that it is "best example" ('usva al-hasene) for believers, and some qualities related to him are also mentioned. For this reason, his personal characteristics are expressed in some verses. Allah addresses the Prophet in various verses of the Qur'an and draws attention to some of his qualities. In some verses, it is seen that certain features of him are emphasized. Muhammad, who is the last of the prophets (Hatam en-nebiyyin), is also the last of the prophets of ulu'l'azm (magic prophets). The names of "Muhammad" and "Ahmed" are clearly mentioned in the Qur'an. Allah has sent a prophet to every society since Adam. Hz. Muhammad is like a divine seal confirming all prophets. Therefore, there will be no messenger or prophet after him. The most important thing that distinguishes Muhammad from other prophets in terms of prophecy is that his prophethood is valid for all people who will come until the Day of Judgment. He is presented in the Qur'an as an exemplary and ideal person for all humanity. he is described as "usva al-hasene/the best example". It is stated that he was a prophet of mercy to the worlds, and it is mentioned that he was very compassionate and merciful towards believers. It is noted that he is humble and soft-hearted in his attitudes towards his society. It is also reported that he experienced the event of Isra, which no human being, including the prophets, had ever experienced. It has been especially emphasized that Hz. Muhammad who called people to the Truth (Haqiqah) throughout his twenty-three-year prophethood, was never coercive, tyrannical and hard-hearted when conveying Islam. He always explained the truth to people in a gentle and advising style; He cleansed them of polytheism, unbelief and hypocrisy, and taught them the book,

wisdom and what they did not know. In order to enter the world of meaning of the Qur'an, which is a miraculous word, Muslims have developed three methods of understanding in the historical process: tafsir, interpretation (ta'wil) and sign (isharah). Among these methods, while tafsir and ta'wil are based on the literal and literal aspects of the word, ishari tafsir makes use of both, but mostly concentrates on esoteric meanings. At the center of this method is the discovery of some tools of understanding such as discovery and inspiration by purifying one's self and purifying his heart. In this respect, this method of interpretation developed by the Sufis differs from tafsir and ta'wil. The verses describing Hz. Muhammad have been interpreted within the framework of the method of narration and insight in the literature of tafsir. The works that contain the interpretations of the Sufis about the texts have been examined under the title of ishari tafsir as a separate genre from tafsir and ta'wil due to the difference in their methodologies. Sufi commentators also commented on the relevant verses in accordance with their methodology. In this article, the interpretations of the verses about Muhammad in the ishari tafsir will be determined and evaluated. Since there is no study on the subject so far, the results of the research will make a serious contribution to the interpretations formed within the framework of the Qur'an.

Keywords: Tafsir, Ishari Interpretation, Sufism, Muhammad.

Giriş

Hz. Muhammed (s.a.v.), Allah'ın insanlara gönderdiği son peygamber olması itibariyle ülü'l-azm peygamberlerin de sonuncusudur. Kur'an'da dört yerde "Muhammed" ve bir yerde "Ahmed" olmak üzere toplamda beş yerde ismi geçer.¹ Ahzâb Sûresi 40. âyette bütün peygamberleri tasdik eden ilâhî bir mühür mesâbesinde bulunduğu ve peygamberliğin onunla sona erdiği bildirilir. Bu nedenle ondan sonra başka bir resûl ve nebînin gelmesi söz konusu değildir. İlk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem'den beri her topluma bir peygamber gönderildiği âyetlerde açıkça ifade edilmektedir.² Risâlet bakımından Hz. Muhammed'i diğer peygamberlerden ayıran en önemli husus, nübüvvetinin kıyamete kadar gelecek bütün insanlar için geçerli olmasıdır. "*Biz seni ancak bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik, fakat insanların çoğu (bu gerçeği) bilmez.*"³ "*Biz seni insanlara elçi olarak gönderdik, şahit olarak Allah yeter.*"⁴ vb. âyetler bunu açık bir şekilde vurgular.

Kur'an, Hz. Muhammed'i bütün insanlık için örnek ve ideal bir insan olarak takdim eder. Ahzâb Sûresi 21. âyette "*üsve-i hasene/en güzel örnek*" olarak nitelenen Hz. Muhammed (s.a.v.), söz, fiil, ahlâk, ibadet ve davranışlarıyla ümmetine ve insanlığa örnek olmuştur. Kur'an, Hz. Muhammed'in ahlâkî kemâlini "*(Ey Peygamberim!) Sen büyük bir ahlâk üzeresin.*"⁵ âyetiyle haber verir. Ayrıca O'nun âlemlere rahmet bir peygamber⁶, mü'minlere çok düşkün, çok şefkatli ve merhametli⁷, toplumuna karşı alçak gönüllü ve yumuşak kalpli⁸ olduğunu vurgular. O'nun, peygamberler de dahil hiçbir beşerin tecrübe etmediği İsrâ olayını yaşadığını haber verir.⁹ Hz. Peygamber, yirmi üç yıllık risâleti boyunca insanları Hakka çağırması ve onlara İslâm'ı tebliğ etmiştir.¹⁰ Hiçbir zaman zorlayıcı¹¹, zorba¹² ve katı kalpli olmamıştır.¹³ Daima yumuşak davranışlı¹⁴ ve öğüt verici¹⁵ bir üslupla insanlara Allah'ın ayetlerini anlatmış; onları şirk, küfür ve nifaktan temizlemiş, kitabı, hikmeti ve bilmediklerini öğretmiştir.¹⁶ Öte taraftan Allah yolunda cihat etmekten de geri durmamıştır.¹⁷ Milâdî 571 yılında Mekke'de başlayan hayatı 632 yılında Medine'de son bulmuştur.

¹ Muhammed olarak Âl-i İmrân 3/144; el-Ahzâb 33/40; Muhammed 47/2; el-Fetih 48/29. âyetlerde; Ahmed olarak ise es-Saf 61/6. ayette geçer.

² Fâtır 35/24; er-Ra'd 13/7.

³ Sebe', 34/28.

⁴ en-Nisâ, 4/79.

⁵ el-Kalem, 68/4.

⁶ el-Enbiyâ, 21/107.

⁷ et-Tevbe, 9/128.

⁸ Âl-i İmrân, 3/159.

⁹ el-İsrâ, 17/1.

¹⁰ el-Maide, 5/99; en-Nahl, 16/82.

¹¹ Kaf, 50/45.

¹² el-Gâşiye, 88/22.

¹³ Âl-i İmrân, 3/159.

¹⁴ Âl-i İmrân, 3/159.

¹⁵ el-Gâşiye, 88/21.

¹⁶ Cuma, 62/2; el-Bakara, 2/151.

¹⁷ en-Nisâ, 4/84

Kur'an'da Hz. Muhammed ile ilgili bütün âyetlerin işârî tefsirlerde nasıl yorumlandığını incelemek bu makalenin sınırlarını aşacağından konu belirli âyetlerle sınırlandırılmıştır. Ayrıca işârî yorumların tasavvuf klasiklerinde özellikle de İbn Arabî'nin eserlerinde önemli bir yekün tuttuğundan dolayı kaynaklar sadece tefsir literatürü içinde işârî tefsir kategorisinde yer alan tefsirler ile sınırlandırılmıştır. Böylece işârî tefsirlerde sûflerin, ilgili âyetlerden çıkardığı işaretler bağlamında tasavvuf düşüncesindeki Hz. Muhammed algısının yorumlara katkısını ve özgün yanlarını görme imkânı elde edeceğiz. Kur'an'da zikredilen Hz. Peygamber ile ilgili âyetlerin işârî yorumunun incelendiği bir çalışmaya henüz rastlamadık. Bu açıdan makalemiz, işârî tefsirleri merkeze alması yönü ile konuya dair özgün bir çalışma olma vasfını haizdir.

1. Âlemlere Rahmet Hz. Muhammed (s.a.v.)

Enbiyâ Sûresi 107. âyette Hz. Peygamber'in âlemlere rahmet olarak gönderildiği şöyle haber verilir: *"(Ey Muhammed!) Seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik."*¹⁸ Bâzı sûfî müfessirler, âyetteki rahmeti, Hz. Peygamber'in varlığına teşmil ederek onun bütün şemâilinin mahlûkat için bir rahmet olduğunu söylemişlerdir. Hayatını rahmet olarak değerlendirdikleri gibi ölümünün de rahmet olduğunu belirtmişlerdir.¹⁹ Abdürrezzâk Kâşânî (öl. 736/1335) bu düşüncüyü biraz daha genişleterek Rahîm ve Rahmân sıfatlarının Hz. Peygamber'de tecellî ettiğine dikkat çekmiştir. Hz. Peygamber, kendisinde Rahîm sıfatının tecellîsi ile sülûk ehlini mutlak kemâle ulaştırdığı gibi Rahmân sıfatının tecellîsinden dolayı da yaşadığı zamandaki insanları helâk olma azâbından emin kılmıştır.²⁰ Necmeddîn-i Dâye (öl. 654/1256), âyetteki "âlemleri" zikir ve muhabbet ehli ile âbidler olarak anlar ve Hz. Muhammed'in rahmet oluşunu bu zümrelere has kılar. Ona göre Hz. Muhammed, kendisine teslim olanları ibadet makamından muhabbet makamına, muhabbet makamından da vuslat makamına ulaştırmak suretiyle bu rahmet vasfını icra eder.²¹

Rûzbihân-ı Baklî (öl. 606/1209), İsmâil Hakkı Bursevî (öl. 1137/1725) ve Ahmed İbn Acîbe (öl. 1224/1809), diğer sûfî müfessirlerden farklı olarak, Hz. Peygamber'in bütün âlemlere rahmet olmasını *nûr-ı Muhammedî* kavramı ile ilişkilendirmişlerdir. Buna göre, Hz. Peygamber'in bütün mahlukata gönderilmiş bir rahmet olarak vafedilmesi, nurunun mahlûkat içinde yaratılan ilk nur olduğuna delalet eder. Buradan hareketle onlar, yaratılan bütün varlıkların Hz. Muhammed'in nurundan yaratıldığını ileri sürerek, rahmet oluşuna ontolojik bir mâna yüklemişlerdir. Bu sebeple Hz. Muhammed'in ademden (yokluktan) müşâhedeye çıkarılması bütün mahlûkata bir rahmettir. Zîra hepsi, O'ndan sâdir olmuştur ve onun varlığı mahlûkatın varlığının yaratılış sebebidir. O, Allah'ın varlıklara rahmet sebebi olduğu gibi bütün mahlukların da ruhudur. Bu düşünceye sahip olan sûfler, yaratılan ilk varlık olması sebebiyle Hz. Muhammed'i, en mükemmel mahlûk olarak telakki etmişlerdir. O (s.a.v.), diğer mahlûkatın varlık sebebi olduğu gibi aynı zamanda Hakk'a ulaşma vesilesidir. Onun haricindeki bütün mahlûkat; mârifet ve ilmin kemâline dair sıfatlar hususunda yokluktan varlığa noksan sıfatlarla çıktıklarından uluhiyete ulaşmakta âcizdirler. Bu nedenle Hz. Muhammed, şehâdet âlemine gelerek Hakk'a vuslat yollarını açıklamıştır. Bu rahmetin bir tezahürü olarak mi'rac ile Hakk'a yakınlık makamına ulaşmıştır.²²

Bursevî'ye göre Hz. Muhammed'in âlemlere rahmet olarak gönderilmiş olması, âlemlerden üstün olduğuna delalet eder. Âyetteki *"el-âlemîn"*²³ kelimesi umum ve şümül ifade eder. Bu nedenle de Hz. Muhammed (s.a.v.), kendi zamanındakilere rahmet olduğu gibi kendinden önceki ve sonrakilere de rahmettir. Âlemlere rahmet oluşunun zamanla sınırlandırılmaması, bedeni yaratılmadan önce de âlemlere rahmet olduğunu gösterir. Bursevî bu rahmeti, Hz. Peygamberin meşrebinde kıyamete kadar gelecek olan

¹⁸ el-Enbiyâ, 21/107.

¹⁹ Muhammed b. Hüseyin Sülemî, *Hakâiku't-tefsir*, thk. Seyyid İmran (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 2/17; Abdülkerim b. Hevâzin Kuşeyrî, *Letâifu'l-işârât*, thk. Abdullatif Hasan Abdurrahmân (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007), 2/308; Rûzbihân-ı Baklî, *Arâisü'l-beyân fi hakâiki'l-Kur'an*, thk. Ahmed Ferid el-Mizyâdi (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2008), 3/529.

²⁰ Abdürrezzâk Kâşânî, *Te'vilât-ı Kâşânî* [Eser Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye nisbetle Tefsîru İbnü'l-Arabî ismi ile basılmıştır.], ed. Semir Mustafa Rebab (Beyrut: Dâru'l-Hyâi Tûrâsi'l-Arabî, 2001), 2/52.

²¹ Necmeddîn-i Dâye, *et-Te'vilâtü'n-Necmiyye*, thk. Ahmed Ferid Mizyâdi (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009), 4/249.

²² Baklî, *Arâisü'l-beyân*, 3/528-529; İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, thk. Abdullatif Hasan Abdurrahman (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2018), 5/535.

²³ el-Enbiyâ, 21/107.

vefleri de kapsayacak şekilde genişletir. Ona göre, “*Seni gönderdik/Erselnake*” âyetindeki zamirin muhatabı Hz. Muhammed olmakla birlikte kıyamete kadar O’na (s.a.v.) varis olanlara da işaret eder. Bursevî ayrıca, bazı sûflerin Hz. Muhammed’in âlemlere rahmet kılınmasını, büyük bir ahlâka sahip olmasının yanı sıra mülk, melekut, tabiat, nefis, ruh ve sır gibi bütün makamların mertebelerine riâyet etmesine dayandırdıklarını nakleder.²⁴

İbn Acîbe, Şeyh Mürsî’den nakille Hz. Peygamber’in rahmet olarak gönderilişini yaratılışı ile irtibatlandırmış, bu açıdan onun ve ümmetinin diğer peygamberlerden ve ümmetlerden üstünlüğüne dikkat çekmiştir. Buna göre diğer peygamberler rahmetten, Hz. Peygamber ise rahmetin kaynağından yaratılmıştır. Diğer peygamberler ümmetleri için bir sadaka iken, Hz. Peygamber ümmeti için bir hediyedir. İbn Acîbe’ye göre Hz. Peygamber’in rahmet olarak gönderilişinin gayesi hususî tevhide (tevhid-i hâs) ulaşmak içindir.²⁵

Hz. Muhammed ve Hz. İsa’nın rahmet olarak gönderildiğinden bahseden âyetlerde rahmetin ifade edilmesini dikkate alan Dâye ve ondan nakille Bursevî, rahmet yönünden Hz. Muhammed ile Hz. İsa’yı mukayese ederler. Buna göre Hz. İsa’nın rahmet olarak gönderilişi “*katımızdan bir rahmet olarak*” (rahmeten minna)²⁶ şeklinde teb’îziyyet ifâde eden “min” harfi cerri kullanılarak haber verilmiştir. Hz. Muhammed’in rahmetinden ise “*Biz seni âlemlere rahmet olarak gönderdik.*” (rahmeten li’l-âlemin)²⁷ şeklinde “min” harf-i cerri kullanılmadan bahsedilmiştir. Bundan dolayı Hz. İsa sadece kendisine îman edenlere rahmet ve dininin nesholması ile rahmeti kesilmiş iken Hz. Muhammed mutlak olarak bütün âlemlere rahmettir. Onun rahmeti dünyada ve âhirette de geçerlidir.²⁸

Yukarıdaki yorumlarda görüldüğü üzere sûfî müfessirler Hz. Peygamber’in âlemlere rahmet oluşundan bahseden âyeti seyrüsülûk ile irtibatını kurarak ele almışlardır. Burada O’nun sûflere olan rehberliğine dikkat çekmenin yanı sıra, ontolojik olarak da varlıklar arasındaki seçkin konumuna dair işaretler çıkarmışlardır.

2. Şâhid-Müjdeleyici-Uyarıcı

Hz. Muhammed (s.a.v.), Ahzâb Sûresi 45-46, Fetih Sûresi 8, Sebe Sûresi 28. âyetlerde şâhid, müjdeleyici, uyarıcı, Allah’a davet eden ve ışık saçan kandil şeklinde beş sıfat ile nitelenir. Bu vasıflar, âyetlerde şu şekilde geçmektedir: “*Ey Peygamber! Şüphesiz ki biz seni bir şâhid, bir müjdecî ve bir korkutucu; ve Allah’a O’nun izni ile (çağırın) bir da’vetçi ve nûr saçan bir kandil olarak gönderdik.*”²⁹, “*(Ey Muhammed!) Şüphesiz biz seni bir şâhit, bir müjdecî ve bir uyarıcı olarak gönderdik.*”³⁰, “*Biz seni ancak bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik, fakat insanların çoğu (bu gerçeği) bilmez.*”³¹

Sûfîler yukarıdaki âyetlerin yorumunda daha çok Hz. Peygamber’in şâhitliği üzerinde durmuşlardır. Şâhitliğin hakîkate olduğunu söyleyen Baklî, bunun Allah ile Hz. Peygamber arasında karşılıklı olduğunu belirtmiştir. Ona göre Hz. Muhammed, Allah’a şâhid olduğu gibi Allah da ona şahittir. Allah onu rububiyetinin nurlarıyla sardığından hakîkati ile onu gören gerçekte Allah’ı görmüştür. Baklî’ye göre Hz. Peygamber’in ışık saçan bir kandil olması, Allah’ın ona verdiği nurdan dolayıdır. Mü’minler, Hz. Peygamber’in aydınlattığı bu nur ile Allah’a vâsıl olurlar.³² Hz. Peygamber’in şâhitliği aynı zamanda mü’minler için de söz konusudur. O, mü’minlerin tevhidlerine, mârifet ve muhabbetlerine, velâyetlerine, kalblerindeki Allah’ın nuruna ve sırlarına şahittir. Onları Hakk’a vuslat ve cemâlini görmek ile müjdeler,

²⁴ Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, 5/535.

²⁵ İbn Acîbe, *el-Bahru’l-medîd fi tefsiri’l-Kur’âni’l-mecîd*, thk. Ömer Ahmed er-Râvî (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2002), 3/507.

²⁶ Âyetin tamamı şöyledir: “*Cebraîl, “Evet, öyle. Rabbin diyor ki: O benim için çok kolaydır. Onu insanlara bir mucize, katımızdan bir rahmet kılmak için böyle takdir ettik. Bu zaten (ezelde) hükme bağlanmış bir iştir.” dedi.*” (Meryem, 19/21)

²⁷ el-Enbiyâ, 21/107.

²⁸ Dâye, *et-Te’vilâtü’n-Necmiyye*, 4/166; Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, 5/535.

²⁹ el-Ahzâb, 45-46.

³⁰ el-Fetih, 48/8.

³¹ Sebe’, 34/28.

³² Baklî, *Arâisü’l-beyân*, 3/146; İbn Acîbe, *el-Bahru’l-medîd*, 7/585

azab ve perdelenme ile uyarır. Netice itibariyle Hz. Peygamber, tevhid ile mü'minlere şâhid, mârifet ile onları müjdeleyicidir.³³

Dâye, "şâhidliği" Hz. Peygamber'in Allah'ın habîbi olması ile irtibatlandırmıştır. Ona göre Hz. Peygamber, mahbûbiyet ile gönderilmekle Allah'a şâhiddir. Allah'ın cemâlini görmeyi arzulayanlar için müjdeleyici, Allah'ın kemâlinden gâfil olan tâlibler için de uyarıcıdır. O, her ikisini de Allah'a vuslata davet eder ve bu hususta diğer peygamberlerden üstün kılınmıştır. Zîra diğerleri cennete, Hz. Peygamber ise Allah'a vuslata davet etmiştir. Mi'rac olayını da konu ile ilişkilendiren Dâye, Hz. Peygamber'in sadece kendisine mahsus olarak yaşadığı bu olayı, Allah'a vuslatın zirvesi olarak değerlendirmiştir. Hz. Peygamber, süflî âlemden ulvî âleme, mülk âleminden melekût âlemine, melekût âleminden ceberut âlemine, oradan da "kâbe kavseyn" makamına yaklaşmıştır. Buradan da "ev ednâ" makamına ulaşmıştır.³⁴ Böylece hiç kimsenin erişemediği vahdet makamına vasil olmuştur. Burada tam bir fenâ ve bekâ halini yaşayan Hz. Peygamber'de, nefsine âit hiçbir kalıntı bulunmadığından mi'racda "ümmeğim, ümmeğim" demiştir. Dâye'ye göre Hz. Peygamber'in, hiçbir nebînin ulaşamadığı "kabe kavseyn ev ednâ" makamına ulaşması ve Allah'ın ona tahsis ettiği nur ile halka dönmesi diğer peygamberlerden üstünlüğüne delalet eder.³⁵

Hz. Peygamber'in "şahit" oluşunu resûl olarak gönderilmesi ile açıklayan Kâşânî, onun kesretten dolayı vahdetten perdelenmediğine dikkat çekmiştir. Ona göre Hz. Peygamber'in şâhidliği insanların halleri ve kemâlleri ile ilgilidir. O, istidatları bozulmamış ve vuslata erişebilecek kabiliyette olanlar için bir müjdeleyici, perdelenmiş olanları mahrumiyet ve perdelenme akıbetiyle uyarıcı bir davetçidir. Her istîdat sahibini, haline ve makamına göre Allah'ın izniyle davet etmek üzere gönderilmiş bir peygamberdir.³⁶

İbn Acîbe ise Ahzâb Sûresi 46. âyetteki "nur saçan kandil" ifadesini diğer sûfi müfessirlerden farklı olarak nûr-i Muhammedî düşüncesi bağlamında yorumlamıştır. Buna göre Allah'ın nurundan ilk ortaya çıkan nur, Hz. Peygamber'e âittir ve bu nedenle onu gören Hakk'ı görür.³⁷

Sonuç itibariyle sûfi müfessirler, Hz. Peygamber'in şâhid, müjdeleyici ve uyarıcı olarak vasıflandığı âyetleri, rehber ve önder oluşu ile ona has birtakım özellikler çerçevesinde yorumlamışlardır. Burada, Dâye gibi sûfiler, Hz. Peygamber'in mânevî olarak terakkîdeki zirveyi mi'rac ile gerçekleştirdiğini düşünmüşler, kemâle ulaşmadaki eşsiz rehberliğini bu bağlamda açıklamışlardır. Kâşânî'nin, şâhidliği, vahdetten dolayı kesret ile perdelenmemek şeklindeki yorumunda vahdet-i vücûd düşüncesinin bir yansımasını görmek mümkündür. Bu âyetlerle ilgili en ilgi çekici işareti, Ahzâb 46. âyetteki "nur saçan kandil" ifadesini nûr-i Muhammedî olarak yorumlayan İbn Acîbe çıkarmıştır. Muhtemelen, Hz. Peygamber'in "nur saçan bir kandil" olarak vâsıf edilmesinden hareketle âyeti, doğrudan nûr-i Muhammedî kavramı ile ilişkilendirmiş görünmektedir.

3. Ümmî Peygamber

Kur'an'da Hz. Peygamber (s.a.v.) ile ilgili zikredilen vasıflardan biri de ümmîliktir. A'raf Sûresi 157. âyette "ümmî" vasfı ile ilgili olarak şöyle buyrulur: "Onlar, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları Resûle, o ümmî peygambere uyan kimselerdir. O, onlara iyiliği emreder, onları kötülükten alıkoyar. Onlara iyi ve temiz şeyleri helal, kötü ve pis şeyleri haram kılar. Üzerlerindeki ağır yükleri ve zincirleri kaldırır. Ona îman edenler, ona saygı gösterenler, ona yardım edenler ve ona indirilen nura (Kur'an'a) uyanlar var ya, işte onlar kurtuluşa erenlerdir."³⁸

Bazı sûfi müfessirler "ümmîliği", mahlûkattan hiçbir şeyin Hz. Peygamber'i kirletmemesi şeklinde anlamışlardır. Bu yorumun referans noktasını, ümmînin dünya ve âhirete dair bilgisinin, Allah'ın öğrettiği

³³ Baklı, *Arâisü'l-beyân*, 3/317.

³⁴ Kur'an'da Hz. Peygamber'in mi'racda Cebrâil'e veya Allah'a çok yaklaştığını anlatan âyetteki (en-Necm 53/9) "kâbe kavseyn ev ednâ" ifadesi tasavvufî Hak ile itihad ve aynü'l-cem' makamı olarak seyrüsülûkta ulaşılan bir makam olarak telakkî edilmiştir. Buna göre sâlikin ayn-ı cem' ve hazret-i ahadiyyete terakki ettiğinde kesret lekesi tamamıyla silinmezse bu makama "kâbe kavseyn makamı", silinirse "ev ednâ makamı" denir. İbnü'l-Arabî bunu seyrüsülûkün merhaleleri içinde seyr maallahta gerçekleştirdiğini belirtir. Detaylı bilgi için bk. Mahmut Erol Kılıç, "İbnü'l-Arabî, Muhyiddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/50.

³⁵ Dâye, *et-Te'vîlâtü'n-Necmîyye*, 5/77.

³⁶ Kâşânî, *Te'vîlât-ı Kâşânî*, 2/156.

³⁷ İbn Acîbe, *el-Bahrü'l-medîd*, 4/445.

³⁸ el-A'raf, 7/157.

ile sınırlı ve bunun dışında herhangi bir bilgiye sahip olmaması oluşturmaktadır. Bu nedenle o kimsenin, Allah ile olan hali, sadece O'na muhtaç olmak ve O'ndan başka her Şeyden müstağnilik kazanmaktır.³⁹ Abdülkerîm Kuşeyrî (öl. 465/1072), âyetteki "ümmî nebî" ifadesinin, Hz. Muhammed'in Őerefini ortaya koyduğunu düşünür. Çünkü Hz. Muhammed faziletlere, ilme ve Őerfata dair sahip olduğu her Şeyi Allah'ın lütfu ile elde etmiştir.⁴⁰ Baklî ise "ümmîliği", Hz. Peygamber'in varoluşundan önceki süreç ile irtibatlandırır. Buna göre Hz. Peygamber, varolmadan önce nübüvvet, risâlet ve seçilmişlikle Allah'ın terbiyesinde yetişerek lütfuna ve müşahedesine mazhar olmuştur. Allah'ın ilim denizine gark olduğundan dolayı Şehâdet âleminde gayretle elde edilen ilimlere iltifat etmemiş, ezeli kelimeleri vasıtasız bir Şekilde almıştır.⁴¹

"Ümmîliği" Hz. Muhammed'e has bir makam olarak değerlendiren Dâye'ye göre Hz. Muhammed, nübüvvet ve risalet makamında diğer peygamberlerle müşterek olsa da "ümmîlik" ona özgüdür ve bu makamdan ümmetin de bir payı vardır. Ümmî nebîye tabi olanlardan bahseden A'raf Sûresi 157. âyet, Hz. Peygamber'in ümmeti içinde nübüvvet, risâlet ve ümmîlik makamlarına istidatlı kimselerin bulunduğuna işaret eder. Dâye, "ümmîliği" kök anlamından hareketle mevcûdâtın anası ve aslı olması Şeklinde tanımlar ve nasıl Mekke ilk kurulan Őehir olması bakımından diğer Őehirlerin anası (ümmü'l-kura) olarak isimlenmiş ise Hz. Muhammed de diğer varlıkların aslıdır. Bu yorumu ile nûr-ı Muhammedî düşüncesine atıfta bulunan Dâye, diğer taraftan da risâlet ile nübüvveti zâhir ve bâtın dualitesi çerçevesinde ele alır. Hz. Muhammed'in ümmîlik makamını elde etmek isteyenlerin buna nasıl ulaşabileceklerini, mi'rac olayını seyr ü sülûk ile irtibatlandırarak açıklar. Ona göre risâlet zâhirî hükümlerle, nübüvvet ise bâtınî ahkâm ile alakalıdır. Bu açıdan avam risâletten faydalanma bakımından havâs ile ortak olmakla birlikte havâssın nübüvvetten faydalanma hususunda özel bir konumu vardır. Zâhirde risâletin hükümlerini yerine getirenlere bâtında nübüvvetin halleri açılır.⁴²

Dâye'ye göre Hz. Muhammed ümmeti içinde nübüvvet makamında olanlar vardır. Bu makam ulaşmak isteyen herkese verilir. Fakat bunu elde etmek için Hz. Peygamber'in mi'racda gerçekteşirdiğine benzer Őekilde beşeriyet makamından ruhaniyet makamına seyirde bulunarak tevhid makamına ulaşmak gerekir. Dâye bu çerçevede, Hz. Peygamber'in mi'racda yaşadıklarını sūffinin seyr ü sülûk sonunda ulaştığı makamlar bağlamında yorumlamıştır. Buna göre Hz. Peygamber'in benliği (kendisinde bir varlık görmesi) vahdet makamında Hakk'ın hüviyetine ait nurlar ile sönmüş, "Kâbe kavseyn" ve "Ev ednâ"⁴³ makamlarına ulaşmıştır. Bunlardan "Kâbe kavseyn" "tevhid" makamından ibaret iken, "Ev ednâ" "vahdet" makamıdır. Hz. Muhammed'e tabi olarak seyr ü sülûk edenler, beşeriyet makamından ruhaniyet makamına döner ve tevhid makamında nübüvvet cezbelerine ulaşırlar. Böylece elde ettikleri nurlar ile benliklerini söndürüp vahdete erdiklerinde, Hz. Peygamber'in ümmîlik makamından bir pay almış olurlar.⁴⁴

Netice olarak ümmîlikten hareketle sūffiler, Hz. Peygamber'in yaratılıştaki özel konumuna, varlığının diğer yaratılanlardan üstün yönlerine işaret ederek ilgili âyeti yorumlamışlardır. Konuya dair Baklî ve özellikle Dâye ayrıntılı yorumlarda bulunmuştur. Baklî, Hz. Peygamber'in ümmî oluşunu nübüvvet, risâlet ve seçilmişlikle Allah'ın terbiyesinde eriştiği lütuf ve ikramlar ile açıklayarak onun özel konumuna dikkat çekmiştir. Ümmîliđi Hz. Peygamber'e has bir makam olarak değerlendiren Dâye, ümmetin de ona tabi olarak seyr ü sülûkte bulunmak suretiyle mânevî mi'raclarını gerçekteşirdiklerinde bu makamı elde edeceklerini belirtmiştir. Ayrıca, ümmî kelimesinin kök anlamından hareketle, Hz. Peygamber'in varlıkların aslı olduğunu belirterek nûr-i Muhammedî anlayışını yorumuna yansıtmıştır.

4. "Sen yüce bir ahlâk üzeresin."

Kur'an'da Hz. Muhammed'in nitelendiği vasıflardan biri de yüce bir ahlâka sahip olmasıdır. Kalem Sûresi 4. âyette "Sen yüce bir ahlâk üzeresin"⁴⁵ buyurarak Hz. Peygamber'in ahlâkının kemâline işaret edilir.

³⁹ Sülemî, *Hakâiku 'r-tefsîr*, 1/245-246; Baklî, *Arâisü 'l-beyân*, 1/482.

⁴⁰ Kuşeyrî, *Letâifü 'l-işârât*, 1/361.

⁴¹ Baklî, *Arâisü 'l-beyân*, 1/481-482.

⁴² Dâye, *et-Te 'vilâtü 'n-Necmiyye*, 3/75; Bursevî, *Rûhu 'l-beyân*, 3/270-271.

⁴³ en-Necm, 53/9.

⁴⁴ Dâye, *et-Te 'vilâtü 'n-Necmiyye*, 3/76.

⁴⁵ el-Kalem, 68/4.

Sûfî müfessirler ilgili âyeti ihtiyarı terketme, Allah'ın ahlâkı ile ahlaklanma ve fenâ-bekâ kavramlarına müracaat ederek açıklamışlardır. Buna göre, Hz. Peygamber'in bu şekilde nitelenmesi Kur'an ile edeplenmesi ve onun sınırlarını aşmamasının bir sonucudur.⁴⁶ Muhammed b. Hüseyin Sülemî'ye (öl. 412/1021) göre Hz. Peygamber, eşyaya kendi nazarı ile değil, Hakk'ın müşâhedesi ile bakar. O, Hakk'ı mütalaanın sırrını elde ettiğinden, varlığının kendisi üzerinde bir tesiri yoktur. Onun en büyük ahlâk üzere olması, dilek ve ihtiyarını terk ederek Allah'ın hükmü altına girmesini ifade eder. Zîra o (s.a.v.), nefesine ait sıfatlardan fenâ bulunduğu için büyük bir ahlâka kavuşmuştur. Zât'a vuslat etmiş, Zât ile Zât'dan da fenâ bulmuş ve Zât'ın hakikatine ulaşmıştır. Böylece fenâ'dan sonra bekâyâ ulaşanların örneği olmuştur.⁴⁷

Kuşeyrî'ye göre Hz. Muhammed, önceki peygamberlerin her birisinde ayrı ayrı bulunan bütün ahlâkî güzellikleri kendisinde cem etmiştir. Bu ahlâkın bir göstergesi olarak Allah ona arzın anahtarlarını sunduğunda, mi'racda kendisine cennet ve melekût gösterildiğinde onlara iltifat etmemiştir. Hiçbir belâ ve musibet onu bu yüce ahlâktan döndürememiştir.⁴⁸ Bursevî, Hz. Muhammed'in kendisinde cem ettiği diğer peygamberlere âit ahlâkî güzellikleri şöyle sıralar: Hz. Nûh'un şükrü, Hz. İbrahim'in hulleti (dostluğu), Hz. Mûsâ'nın ihlâsı, Hz. İsmâil'in vaadindeki sıdkı, Hz. Ya'kub ve Hz. Eyyûb'un sabrı, Hz. Davud'un özür dilemesi, Hz. Süleyman'ın ve Hz. İsa'nın tevazuu. Bursevî, ilim, irfan, yakîn ve ihsan ile vasıflanan Hz. Muhammed'in böyle bir ahlâka sahip olmasını Hakk'ın en büyük mazharı olmasına bağlamıştır. Çünkü Allah, ahlâkının nurları ile Hz. Peygamber'in sırrına tecellî etmiştir. Hz. Peygamber'e cevâmiu'l-kefîm verilmesi de bu güzel ahlâkî tamamlaması içindir. Bursevî'ye göre mi'racda gösterilenlere Hz. Peygamberin iltifat etmemesi de ahlâkının yüceliğindedir.⁴⁹

İbn Acîbe, Hz. Peygamber'in sahip olduğu bu yüce ahlâkı, ehl-i tasavvufa teşmil ederek açıklar ve güzel ahlâk sahibi olmayı velîliğin delillerinden sayar. Ona göre güzel ahlâk sahibi olmayan kimsede velîlik söz konusu olamaz. Zîra ilâhî ahlâk, kalbe ve ruha girdiğinde, çirkin huyları temizler ve geride sadece güzel ahlâk bırakır.⁵⁰

Yukarıdaki açıklamalar ışığında sûfî müfessirler, Hz. Peygamber'in yüce bir ahlâka sahip olmasını tasavvuftaki fenâ-bekâ anlayışının yanı sıra onun bütün kemâl vasıfları kendisinde toplaması çerçevesinde yorumlayarak kemâlatındaki fazîletine dikkat çekmişler, mi'racdaki tavrını da bu kemâlin bir neticesi olarak değerlendirmişlerdir.

5. Üsve-i Hasene

Hz. Muhammed'in Kur'an'da dikkat çekilen diğer bir özelliği de Ahzâb Sûresi 21. âyette ifade edilen üsve-i hasene (güzel bir örnek) oluşudur. Âyette, "*Andolsun, Allah'ın Resulü'nde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır.*"⁵¹ buyrulur bu vasfı vurgulanır.

Bazı sûfî müfessirler, Hz. Muhammed'in üsve-i hasene oluşundan ona söz ve fiilde tabi olmanın lüzumuna dair bir hüküm çıkarmışlardır. Onlara göre bu güzel örneklik, ancak sözde ve fiilde ona muhalefet etmemekle, çizdiği yola tabi olmakla gerçekleşir.⁵² Baklî, bu örnekliliği tasavvuf yolu ile irtibatlandırarak daha da genişletir. Buna göre Hz. Peygamber'in örnekliliği, Hakk'ın muhabbetine ve mârifetine ulaştırılan bir örnekliliktir.⁵³

Diğer sûfî müfessirlerden farklı olarak Dâye, Hz. Peygamber'in örnekliliğini ilk yaratılan varlık olması ile irtibatlandırmış ve ümmet-i Muhammed'in de bundan bir payı olduğunu düşünmüştür. Çünkü Allah'ın kudreti, O'nun ruhunu yarattıktan sonra ümmetinin ruhuna taalluk etmiştir. O'nun gibi ümmeti de ilâhî

⁴⁶ Sehl b. Abdullah Tüsterî, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Taha Abdurrauf Sa'd – Sa'd Hasan Muhammed Ali. (Kahire: Dâru'l-Harem Li't-Türâs, 2004), 284; Sülemî, *Hakâiku't-tefsîr*, 2/343; Baklî, *Arâisü'l-beyân*, 3/444; Kâşânî, *Te'vîlât-ı Kâşânî*, 2/361.

⁴⁷ Sülemî, *Hakâiku't-tefsîr*, 2/ 343-344; Baklî, *Arâisü'l-beyân*, 3/444-445

⁴⁸ Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât*, 3/341-342; Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/106.

⁴⁹ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 10/106.

⁵⁰ İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 8/104.

⁵¹ el-Ahzâb, 33/21.

⁵² Sülemî, *Hakâiku't-tefsîr*, 2/143; Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât*, 3/36.

⁵³ Baklî, *Arâisü'l-beyân*, 3/138.

feysi kabul etmede öne geçmişlerdir. Mısakda öne geçirilmekle birlikte anne-babalarının sulbünde bedenlere taallukları sonraya bırakılmıştır.⁵⁴

Kâşânî, “üsve-i hasene”yi seyr ü sülûk’ün her aşamasında Hz. Peygamber’e tâbi olmanın zarureti çerçevesinde açıklamıştır. Buna göre ister nefis, ister kalb, ister sır ve ister ruh makamında olsun her mü’minin mutlak olarak Resûlullah’a uyması zorunludur. Zîra Resûlullah vuslat için bir aracı, süluka bir vesiledir. Mü’min, nefis makamında sıfatlarından temizlenmek için Resûlullah’a tâbi olduğu gibi, kalp makamında da doğruluk, ahlâk, teslimiyet ve tevekkül hususunda O’na tâbi olmalıdır. Hem nefsin, hem de kalbin menzillerinde ona imtisal etmelidir. O’na tâbi olmanın bereketiyle nefis menzilinde makamlara ve fiil tecellilerine mazhar olduğu gibi kalp makamında da ilahî ihسانlara, mânevî hallere ve sıfat tecellilerine mazhar olur. Bu durum fenâya ulaşınca kadar “sır” ve “ruh” makamı için de geçerlidir.⁵⁵

Üsve-i hasene bağlamında sûflerin burada yaptığı yorumlar genel itibariyle seyr ü sülûk ile irtibatlıdır. Onlar, Hz. Peygamber’in her hal ve makamdaki örnekliliğine dikkat çekerek âyeti sûflerin mânevî yolcuğundaki işaretleri bakımından ele almışlardır. Ancak “örneklikten” nûr-ı Muhammedî’ye dair bir işaret çıkaran Dâye’nin, diğer sûflerden farklı olarak âyetin anlamını metafizik ve ontolojik bir boyuta taşıdığı görülmektedir.

6. Müslümanların İlki

En’âm Sûresi 14. âyette Hz. Muhammed’in Müslümanların ilki olması emredilmektedir. Sûfi müfessirler, âyetteki “ilk olmanın” çağrıştırdığı anlamdan hareketle Hz. Peygamber’in ontolojik varlığı etrafında yorumlar yapmışlardır. Nitekim Baklî’ye göre Müslümanların ilki olmasına dair Hz. Peygamber’e yapılan bu emir, varlığın cevheri olduğunda gerçekleşmiştir. Ona göre ilâhî hazrette ondan başka hiçbir varlık bulunmuyor iken Hz. Peygamber’e Allah’a muhabbet, aşk ve şevkte mahlukatın ilki olması emredilmiştir.⁵⁶ Baklî, Zuhur Sûresi 81. âyette Hz. Peygamber’in “*De ki: “Eğer Rahmân’ın bir çocuğu olsaydı, ona kulluk edenlerin ilki ben olurum.”* demesinin emredildiği âyette de benzer bir yorum yapar. Âyetteki “ilk kulluk” ifadesinden Hz. Peygamber’in varlığının önceliğine dair işaret çıkarır. Buna göre Hz. Peygamber, ilk yaratılan olduğu için ilk kulluk eden olması zorunludur. Ümmeti de ona ittibaen ilk yaratılan ümmettir.⁵⁷

İbn Acîbe de âyeti Allah’a ilk ibadet eden, ona ilk yönelen varlık şeklinde yorumlayarak ilk yaratılanın Hz. Muhammed’in rûhu olduğu şeklinde açıklamıştır.⁵⁸ Zuhur Sûresi 81. âyette de aynı minvalde yorum yapan İbn Acîbe, Hz. Peygamber’in bütün varlıkların ilki ve Hakk’ın ilk tecellisi olduğunu söyleyerek âyeti nûr-i Muhammedî düşüncesi ekseninde yorumlamıştır. Ona göre varlık âleminde ilk ortaya çıkan Hz. Peygamber’in nurudur. Allah’ın zatının sırları onun nurundan başlayarak açılmış, ilâhî sıfatların nurları ilk olarak onunla zuhur etmiş ve bütün kâinat onun nurundan yayılıp ortaya çıkarılmıştır.⁵⁹

Dâye, Hz. Peygamber’in Müslümanların ilki olmasını fenâ kavramı ile ilişkilendirmiş ve onun varlık cinsinden kendisini kurtarması ve bütünüyle Allah’tan başka her şeyden halâs olması şeklinde anlamıştır. Ona göre diğer peygamberler nefsi nefsi derken, Hz. Peygamber bu halinden dolayı ümmetî, ümmetî demiştir.⁶⁰

Kâşânî’ye göre, ruhlar ilâhî hüviyete yakınlık ve uzaklık bakımından farklı mertebelere sahiptirler. Uzak olanın îmanı mertebe olarak kendisinden önce olan kimse vasıtası ile dir. Vahdet ehlinin tamamı ilâhî mertebede ilk safta yer alır. Zaman olarak sonradan var olsa bile îmanı vasıtasız olan her kişi, îman edenlerin ilkidir. Dolayısıyla, Hz. Muhammed’in önde olmasıyla birlikte İbrâhim milletine tâbi oluşu bir çelişki olarak görülemez. Çünkü, tâbi olmanın anlamı, tevhid yolunu izlemektir, tıpkı onun daha önceki bir zamanda bu yolu izlemesi gibi. Önce oluşunun anlamı ise, öndekilerle birlikte ilk safta olmasıdır.⁶¹

⁵⁴ Dâye, *et-Te’vilâtü’n-Necmiyye*, 5/61; Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, 7/159.

⁵⁵ Kâşânî, *Te’vilât-ı Kâşânî*, 2/152-153; Bursevî, *Rûhu’l-beyân*, 7/159.

⁵⁶ Baklî, *Arâisü’l-beyân*, 1/349; İbn Acîbe, *el-Bahru’l-medîd*, 2/104.

⁵⁷ Baklî, *Arâisü’l-beyân*, 3/284.

⁵⁸ İbn Acîbe, *el-Bahru’l-medîd*, 2/104.

⁵⁹ Bk. İbn Acîbe, *el-Bahru’l-medîd*, 5/274.

⁶⁰ Dâye, *et-Te’vilâtü’n-Necmiyye*, 2/335.

⁶¹ Kâşânî, *Te’vilât-ı Kâşânî*, 1/194.

Netice olarak Baklî ve İbn Acîbe Hz. Muhammed'in Müslümanların ilki olmasının emredildiği âyette "ilk" olmaya yapılan vurgudan dolayı Hz. Peygamber'in bütün varlıklardan önce yaratıldığına ve Hakk'ın ilk tecellisi olduğuna işaret olduğunu düşünmüşler, âyeti nûr-ı Muhammedî bağlamında yorumlamışlardır. Onlar âyetteki "ilk" kelimesinden Hz. Muhammed'in ontolojik olarak varlığının evveliyetine dair bir işaret çıkarmışlardır.

7. O'na (s.a.v.) Biat, Allah'a Biattır

Fetih Sûresi 10. âyette Hz. Muhammed'e biat edenlerin Allah'a biat etmiş olduklarından bahsedilir.⁶² Tefsirlerini incelediğimiz bütün sûfî müfessirler, farklı üsluplarla bu âyeti fenâ-bekâ ve cem' makamları bağlamında yorumlamışlardır. Sûfilere göre bu âyet, Allah'ın sıfatlarının Hz. Muhammed'de ortaya çıktığını gösterir.⁶³ Bu açıdan Hz. Muhammed'e yapılan biat Allah'a yapılmıştır. Kuşeyrî'ye göre âyetin "*Sana biat edenler ancak Allah'a biat etmiş olurlar.*"⁶⁴ kısmında Hz. Muhammed'in aynü'l-cem' makamında olduğuna bir işaret vardır. "*Attığın zaman sen atmadın; fakat Allah attı*"⁶⁵ âyetinde de bu cem' haline işaret söz konusudur.⁶⁶

Baklî'ye göre Hz. Muhammed, Allah'ın Zât ve sıfatlarının zuhuru için bir aynadır. Allah'ın Zâtının nuru, sıfatlarında ortaya çıkar; zâtın ve sıfatların nuru da fiilin nurunda ortaya çıkar. O'nun nuruyla sıfatlanan kul, her şeyi ile O'nda fâni olur. Çünkü fiil sıfatta, sıfat ise Zât'ta yok olmaktadır. Baklî'ye göre Hallâc-ı Mansûr ve diğerleri, "ene'l-hak" türü sözleriyle bu hale işaret etmişlerdir. Ayrıca bu âyet, Hz. Muhammed'in cem' makamında olduğunu açıkça izhar eder. Çünkü Allah (cc), bu âyetteki gibi cem' makamını açıkça hiç kimse için söylememiştir. Bu durum Hz. Muhammed'in yaratılanların en seçkini ve en şerefli olduğunu gösterir.⁶⁷ Dâye'ye göre de âyet, Hz. Muhammed'in varlığının Allah'da fenâ-bekâ bulunduğu işaret eder.⁶⁸

Kâşânî ise âyetteki biatı, fitratın başlangıcında kullardan alınan ezeli mîsak olarak değerlendirmiştir. Ona göre Hz. Muhammed'e yapılan biatın Allah'a yapılmış olması, O'nun (s.a.v.) varlığından fâni olup Allah'ın zâtında, sıfatlarında ve fiillerinde kendi varlığını tahakkuk ettirmesi sebebiyledir. Zîra, fenâyâ ulaştığından dolayı ondan sâdır olan her şey, Allah'dan sâdır olur ve Allah'a nispet edilir.⁶⁹

Bursevî bu durumu, Hz. Peygamber'in, Allah'ın ism-i a'zamının mazharı olmasına dayandırmıştır. Allah'ın ism-i a'zamının mazharı olduğu için diğer bütün isimler onun altında toplanmıştır. "*Allah'ın eli onların elinin üstündedir.*"⁷⁰ âyeti ile Hz. Muhammed'in aynü'l-cem' makamında olduğu açıklanmıştır. Bursevî'ye göre Hz. Muhammed'in yaşadığı bu makamı, Hallac-ı Mansur ile Beyazîd-ı Bistâmî de yaşamıştır. Hallac "Ene'l-hak" sözünü, Beyazîd da "*Kendimi tesbih ederim benim şanı ne yücedir.*", Harrâz da "*Cübbemin altında Allah'tan başkası yoktur.*" sözünü bu makamda söylemişlerdir.⁷¹

İbn Acîbe'ye göre bu âyette, Hz. Peygamber'in fenâ fillah ve bekâ billah olma halinin en zirvesinde cem' makamında olduğuna bir işaret vardır. Bu makam, kulda zuhur eden halifelik sırrıdır ve bekâ billâh halidir. Bu hal, aynı zamanda Hz. Peygamber'in halifeleri olan ehli irfanın elde ettiği fena fillâh ve bekâ billâh makamıdır. Onlar, her devir ve zamanda peygamberî metot üzere mânevî terbiye verirler. Onlara biat edenler, Allah için, Allah adına biat etmiş olur ki, onlara bakmak, Allah'ın nuruna bakmaktır. Onlarla yaptığı sözleşmeyi bozanlar, kendi zararına bozmuş olur ve avam derecesine düşerler.⁷²

Yukarıdaki yorumları ile sûfiler tasavvufa özgü hal ve makamların en kemâl halini Hz. Muhammed'in yaşadığına dair düşüncelerini ortaya koymaktadırlar. Ayrıca ilgili âyetten seyrüsülûk bağlamında

⁶² İlgili âyette Allah Teâlâ şöyle buyurur: "*Sana biat edenler ancak Allah'a biat etmiş olurlar. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Verdiği sözden dönen kendi aleyhine dönmüş olur. Allah'a verdiği sözü yerine getirene, Allah büyük bir mükâfat verecektir.*" (el-Fetih, 48/10)

⁶³ Sülemî, *Hakâiku't-tefsîr*, 2/256.

⁶⁴ el-Fetih, 48/10.

⁶⁵ el-Enfâl 8/17.

⁶⁶ Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât*, 3/211; İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 5/389.

⁶⁷ Baklî, *Arâisü'l-beyân*, 3/319. İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 5/389.

⁶⁸ Dâye, *et-Te'vilâtü'n-Necmiyye*, 5/362.

⁶⁹ Kâşânî, *Te'vilât-ı Kâşânî*, 2/271.

⁷⁰ el-Fetih, 48/10.

⁷¹ Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 9/21.

⁷² İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 5/389.

çıkardıkları yorumlar ile tasavvuftaki uygulamaların dayanak noktasının bizzat Hız. Peygamber'in hayatından mülhem olduğunu da göstermektedirler.

8. Attığın Zaman Sen Atmadın

Allah, Enfâl Sûresi 17. âyette Bedir savaşında ölen müşrikler hakkında mü'minlere hitaben "(Savaşta) Onları siz öldürmediniz, fakat onları Allah öldürdü. Attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı. Allah bunu müminleri güzel bir imtihanla denemek için yaptı. Şüphesiz Allah her şeyi işitendir, her şeyi bilendir."⁷³ buyurur. Âyette Hız. Muhammed'e hitaben attığında onun atmadığı, bilakis Allah'ın attığı ifade edilir.⁷⁴

Bazı sûfî müfessirlere göre atma fiili, Allah'ın kudreti ile yapılmış ve isabet etmesi de Allah'ın yardım ve desteği ile olmuştur. Mü'minlerden "atma" fiilinin nefyedilmesi, nefislerinde bir hal ve sebep görmeyerek daima Hakk'ı müşâhede etmeleri içindir. Bazı sûfîler, "attığın zaman sen atmadın" âyeti ile cem' haline işaret olduğunu düşünmüşlerdir. Bu durumda Hız. Peygamber, kendinden gaib olup Hak ile bekâ bulmuştur. Allah, atmayı Hız. Muhammed'in fiili ile gerçekleştirmiştir. Zâhirde fiili yapmak Hız. Peygamber (s.a.v.) için olsa da hakîkatte Allah'a âittir.⁷⁵

Bazı sûfîler, atma fiilinin önce Hız. Peygamber'e izafe edilmişken sonra ondan nefyedilip Allah'a izafe edilmesini, Hız. Peygamber'in atma fiilini kendisi ile kendisi için değil de Allah ile Allah için yaptığına bir işaret saymışlardır. Yani Hız. Peygamber, bu fiili tam bir fenâ halinde yapmıştır. Dolayısı ile fiillerini Allah ile Allah için yapanlar, Hız. Peygamber'in fiilinde olduğu gibi işe başladıklarında, Allah o işi üstlenir ve destekçisi olur.⁷⁶

Kuşeyrî, âyeti fark ve cem' kavramlarını merkeze alarak açıklamıştır. Buna göre Hız. Peygamber, "atma fiilini" Allah'ın dilemesi ile yapmıştır. Sebeb-i nüzûlde ifade edildiği üzere toprağı alıp atma şeklinde kesb ona âit olsa da kesbin vücud bulması Allah'ın kudreti ile gerçekleşmiştir. Aynı zamanda onun hedefe ulaşması ve isabet etmesi Allah'ın yaratmasına müncerdir. Fiil tek olmakla birlikte ciheti itibari ile muhtelifdir. "Attığın zaman" ifadesinde fiilin Hız. Peygamber'e izafe edilmesi fark makamındaki haline, "ancak Allah attı" ifadesinde ise cem' haline işaret eder. "Fark" kulluğa ait bir sıfat, "cem'" ise Rablîk sıfatıdır. Dolayısı ile hiçbir fark, cem'e eklenmediği gibi hiçbir cem' de kulun sıfatında kula ait "fark" sıfatı ile desteklenmiş değildir.⁷⁷

Baklî de ilgili âyeti cem' ve fark, fenâ ve bekâ kavramları çerçevesinde incelemiştir.⁷⁸ Ona göre âyette, fiillerde ve sıfatlarda birliğe işaret vardır. Bundan dolayı ârifler için fiillerle, sıfatlarla ve Zât ile bir olma makamları söz konusudur. İnsanların öldürmekle ilgili fiillerini, nefislerine izafe etmeleri fiildeki birlik sebebiyledir. Bu ise cem ve tefrika makamıdır. Âyetin "Onları siz öldürmediniz."⁷⁹ kısmı, onlar için cem'de tefrikanın olduğunu gösterir. Yani Allah, fiili onlar için ispat ettikten sonra onlardan nefyetmiştir. Çünkü onlar, öldürme fiiline başladıklarında tefrika mahallinde idiler. Ancak öldürmeyi kendi nefislerine izafe ettiklerinde ise cem' makamında idiler. Tefrika sûretler âleminde ve yaratılışın zâhirinde söz konusu olur. Hız. Peygamber için ise sıfatta birlik özelliği vardır. Allah, onun kalbinde, ruhunda, aklında, sırrında, zâhirinde ve bânında tecellî etmiş, o (s.a.v.) da Hakk'ın sıfatı ile vasıflanmıştır. Böylece bütün varlığı Hakk'ın sıfatlarının nuruna garkolmuştur. Allah âyette Hız. Peygamber'in fiilini, kendi fiiline değil de sıfatına izafe etmiştir. Halk, Allah'ın âyetlerinin nurunu görme makamında iken, Hız. Peygamber, Allah'ın sıfatlarının

⁷³ el-Enfâl, 8/17.

⁷⁴ Âyetin sebeb-i nüzûlüne göre Rasûlullah, Bedir vâdisine inen Kureyş ordusunu görünce Allah'a yönelip "İşte şu Kureyş senin rasûlünü yalanlayarak kibir ve gururuyla karşımıza geldi. Allah'im! Bana vadettiğin şeyi tahakkuk ettirmeni diliyorum." diye dua etti. Cebrail gelerek, "Yerden bir avuç toprak al ve onlara doğru at." dedi. İki ordu karşılaşınca Peygamberimiz, Hız. Ali'ye "Bana vadinin çakallarından ver." buyurdu. Onları müşriklerin yüzlerine fırlattı ve "Yüzleriniz çirkin olsun." dedi. Müşriklerden gözlerine ve burun deliklerine toprak isabet etmeyen kimse kalmadı. Böylece yenildiler. Akabinde mü'minler de onların bir kısmını öldürdüler, bir kısmını esir aldılar. Savaşın galip gelerek ve ganimet elde etmiş olarak döndükten sonra mü'minlerin, "Şunu öldürdüm, şunu esir ettim, şöyle yaptım." diyerek övümleri üzerine bu âyet nâzil oldu. bk. Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 3/343.

⁷⁵ Sülemî, *Hakâiku't-tefsîr*, 1/262.

⁷⁶ Sülemî, *Hakâiku't-tefsîr*, 1/263.

⁷⁷ Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât*, 1/383-384; Baklî, *Arâisü'l-beyân*, 1/519.

⁷⁸ Anlatımda farklılık olsa da Kâşânî de söz konusu âyeti bekâ ve cem' kavramları ekseninde açıklamıştır. Bk. Kâşânî, *Te'vilât-ı Kâşânî*, 1/251.

⁷⁹ el-Enfâl, 8/17.

nurunu görme makamında idi. Zîra o, Hakk'da fenâya erip O'nunla bâkî olmuş, ezel ve ebede garkolup evveliyet ve âhiriyyet ile çıkmış; böylece Hakk'ın Zâtı, sıfatları ve fiilleri için bir ayna olmuştur.⁸⁰

Baklî ayrıca, Hz. Muhammed'in, bu makamı ile Hz. Âdem'in halife olarak yaratılmasını karşılaştırmıştır. Ona göre Allah'ın, Hz. Âdem'i halifesi olarak çıkarması melekleri irfan sahibi yapmak için idi ve bundan dolayı o, Allah'ın sıfatı ile vasıflanmış, onunla birleşmiş idi. Hz. Muhammed ise Hak ile birlik olduktan sonra O'nun Zât ve sıfatlarının nuru ile birleşmiştir. Dolayısı ile Hz. Muhammed, Zât'ın nurları ile birleşmesi sebebiyle Hz. Âdem'in üstünde bir mevkededir. Hz. Muhammed'in fiilin aynındaki tefrikası cem olduğu gibi sıfattaki cem'i de Zât'ın aynındaki cem'u'l-cem'dir. Uluhiyyet bakımından Zât'ın aynında tefrikasız bir cem' vardır. Yaratılış bakımından ise tefrika ve cem' söz konusudur.⁸¹

Dâye, âyette atma fiilinin sahabeden tamamen iptal edilmesine karşılık Hz. Muhammed için tamamen nefyedilmemiş olmasına dikkat çekmiştir. Ona göre âyette atma fiili hususunda Hz. Muhammed ile sahâbe arasındaki fark, Allah'ın öldürme fiilini sahâbeden tamamen nefyederek kendisine havale etmesidir. Onları öldürme fiilinin sebebi, kendisini ise onun müsebbibi kılmıştır. Ancak atma fiilini Hz. Muhammed'den tamamen nefyetmemiş, hatta atma işini ona isnad etmiştir. Fakat atma konusunda, O'nun varlığını tamamen ortadan kaldırmış, kendi Zâtı için geçerli olduğunu belirtmiştir. Buna göre mâna: *"Attığın zaman sen kendin ile atmadın, fakat Allah ile attın."* olur. Bu durum tecellî makamında tahakkuk etmiştir. Allah, kuluna bir sıfatla tecellî edince kulda o sıfata uygun fiiller ortaya çıkar. Allah, Hz. Muhammed'e kudret sıfatıyla tecellî etmiş, o da attığı zaman O'nunla atmıştır. Burada onun eli Allah'ın eliydi. *"Muhakkak sana biat edenler Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli onların elleri üzerindedir..."*⁸² âyetinde de bu hakîkate işaret vardır.⁸³

Dâye, öldürme fiili bağlamında Hz. Muhammed ile Hz. Dâvûd'u karşılaştırır. Allah öldürme fiilini, *"Dâvûd, Câlût'u öldürdü."*⁸⁴ âyetinde Hz. Dâvûd'a isnad etmiş, *"Attığın zaman sen atmadın."*⁸⁵ âyetinde ise Hz. Muhammed'e değil de kendisine izafe etmiştir. Ona göre bu durum, Hz. Muhammed'in üstünlük ve faziletini gösterir. Zîra, fiili kendisine izafe edilen bir kul ile fiili Allah'a izafe edilen kul arasında büyük fark vardır.⁸⁶

İbn Acîbe, âyetteki hitabı sûflere yapılmış bir hitap olarak değerlendirmiş ve konuyu nefsin tezkiyesi kapsamında açıklamıştır. Burada "öldürmenin", nefislerin öldürülmesine işaret ettiğini düşünen İbn Acîbe'ye göre mürid, mücâhede ederek nefsini öldürmeye çalışsa bile Allah'ın yardımı olmadan buna gücü yetmez. O'nun yardım ve desteği ile nefsini öldüren mürid, O'nun mârifeti ile yeniden hayat bulur. İbn Acîbe âyetteki *"attığın zaman sen atmadın"*⁸⁷ ifadesinin de işârî olarak irşad vazifesini icrâ eden şeyhe yapılmış bir hitap olduğunu düşünür ve atılan şeyi "muhabbetullah" ve "ma'rifetullah" olarak izah eder. Dolayısı ile müridin kalbine atılan muhabbet ve mârifet, Allah tarafından atılmıştır. Şeyh, ancak bir vasıta ve sebepten ibarettir.⁸⁸

Hz. Muhammed'in vasıflarından bahseden âyetler, elbette bunlarla sınırlı değildir. Burada tezin gayesi ve hacmi gereği, sûflerin tasavvufî düşünce ekseninde sıklıkla ele aldıkları âyetlerin bir kısmını incelenmiştir. Böylece bir yandan ilgili âyetlerin sufi düşünceye ne şekilde kaynaklık ettiği tespit edilmiş, diğer taraftan tasavvufî düşünce ve kavramların âyetlerin yorumlanmasında nasıl kullanıldığını görmek mümkün olmuştur.

Sonuç

Bu araştırmada, Hz. Muhammed ile ilgili âyetlerden bazıları önde gelen işârî tefsirler çerçevesinde incelenmeye çalışılmıştır. İslâm tasavvufunu diğer mistik hareketlerden ayıran en önemli özellik, Hz. Muhammed'in maddî ve mânevî şahsiyetini esas alarak teşekkül etmesinde ortaya çıkmaktadır. Bunun bir

⁸⁰ Baklî, *Arâisü'l-beyân*, 1/518.

⁸¹ Baklî, *Arâisü'l-beyân*, 1/519.

⁸² el-Fetih, 48/10.

⁸³ Dâye, *et-Te'vilâtü'n-Necmiyye*, 3/112; Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 3/344.

⁸⁴ el-Bakara, 2/251.

⁸⁵ el-Enfal, 8/17.

⁸⁶ Dâye, *et-Te'vilâtü'n-Necmiyye*, 3/112; Bursevî, *Rûhu'l-beyân*, 3/344.

⁸⁷ el-Enfâl, 8/17.

⁸⁸ İbn Acîbe, *el-Bahru'l-medîd*, 2/315.

sonucu olarak sûfî müfessirlerin ilgili âyetler bağlamında yaptıkları yorumların Hz. Peygamber'in maddî ve manevî şahsiyeti ile ontolojik varlığı etrafında şekillendiğini söyleyebiliriz. Zîrâ Hz. Muhammed, sûfilerin seyr ü sülûklarının kaynağı olduğu gibi nûr-ı Muhammedî ve Hakikat-i Muhammedî düşüncelerinin de merkezinde yer almıştır. Bu açıdan tasavvuf klasiklerinde tasavvufî hayata ve düşünceye dair anlayış ve görüşlerini Hz. Muhammed'e dayandıran sûfler, işârî tefsirlerde de Hz. Peygamber ile ilgili âyetleri kendi meslek ve anlayışları doğrultusunda incelemişlerdir. Bu çerçevede Hz. Muhammed'in rahmet, şâhid, uyarıcı, müjdeleyici, ümmî, yüce bir ahlâka sahip, üsve-i hasene, Müslümanların ilki vb. vasıflarla nitelendiği âyetleri çıkardıkları işaretlerle tasavvufî hayat ve düşünce ile irtibatını kurmuşlardır. Hz. Peygamber'in rahmet oluşunu, Hakk'ın tecellîsinin bir sonucu olarak değerlendiren sûfler, Rahîm sıfatının tecellîsi ile sülûk ehlini mutlak kemâle ulaştırmanın yanı sıra Rahmân sıfatının tecellîsinden dolayı da yaşadığı dönemdeki insanları helâktan kurtardığını belirtmişlerdir. Dâye gibi bazı sufi müfessirler, Hz. Muhammed'in rahmet oluşunun, ehl-i tasavvufa has olduğunu düşünürken, Baklî ve İbn Acîbe gibi sûfler bunu tasavvufun tartışmalı konularından biri olan nûr-ı Muhammedî kavramı ile ilişkilendirmişlerdir. Burada, Dâye gibi sûfler, Hz. Peygamber'in mânevî olarak terakkideki zirveyi mi'rac ile gerçekleştirdiğini düşünmüşler, kemâle ulaşmadaki eşsiz rehberliğini mi'rac bağlamında açıklamışlardır. Vahdet-i vücud düşüncesinin temsilcisi olan Kâşânî ise Hz. Peygamber'in şahitliğini vahdetten dolayı kesret ile perdelenmemek şeklinde tanımlayarak vahdet-i vücûd anlayışını yorumuna yansıtmıştır.

Hz. Peygamber'in ümmîliğinden bahseden âyetin de bazı sûfler tarafından, Hz. Peygamber'in yaratılıştaki özel konumu ve varlığının diğer yaratılanlardan üstün yönlerine işaret olarak değerlendirilmesi tasavvufî anlayışın âyet yorumlarına yansımaları özgünlüğünü göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Ayrıca Hz. Peygamber'in sahip olduğu bu seçkin konumun çıkartılan işaretlerle önde gelen sufilere de teşmil edildiğini görmekteyiz. Bu çerçevede ümmîliği Hz. Peygamber'e has bir makam olarak gören Dâye, ümmetin de seyr ü sülûkta bulunmak suretiyle mânevî mi'raclarını gerçekleştirdiklerinde bu makamı elde edeceklerini söylemesi sûflerin seyr ü sülûkü bir nevi mi'rac olarak değerlendirdiklerini göstermektedir.

Bursevî ve Kuşeyrî gibi sûfler Hz. Peygamber'in büyük bir ahlâk üzere olmasını diğer peygamberlerin ahlâkını kendisinde cem etmesinin bir sonucu olarak değerlendirmeleri onun tasavvuf düşüncesindeki seçkin konumunun bir yansımasıdır. Bu açıdan Bursevî'nin Hz. Muhammed'in böyle bir ahlâka sahip olmasını Hakk'ın en büyük mazharı olmasına dayandırması da onun tasavvufî anlayıştaki ontolojik konumunun bir tezahürü olarak görülebilir.

Hz. Muhammed'e biat edenlerin Allah'a biat etmiş olduklarından bahseden Fetih Sûresi 10. âyet ile onun atma fiilinden bahseden Enfâl Sûresi 17. âyet hakkındaki işârî yorumlara tasavvuftaki fenâ-bekâ ve cem' anlayışı ile nûr-i Muhammedî düşüncesinin kaynaklık ettiğini söylemek mümkündür. Bursevî gibi bazı sûfler, Hz. Peygamber'in yaşadığı bu makamı Hallac-ı Mansur ile Beyazıd-ı Bistamî'nin de yaşadığını, onlardan sâdir olan şatahâtın da bu makamda söylenmiş ifadeler olduğunu belirterek bunu mazur görülmelerinin dayanağı yapmışlardır.

Burada işârî tefsirler bağlamında incelediğimiz Hz. Peygamber ile ilgili âyetleri Sülemî, Kuşeyrî ve Kâşânî gibi sûflerin daha çok fenâ-bekâ, cem'-fark kavramları ekseninde yorumladıkları dikkat çekmektedir. Baklî, Bursevî ve İbn Âcîbe gibi sûflerin ise önceki sûflerin yaklaşımlarını nakletmekle birlikte, yorumlarını nûr-ı Muhammedî kavramının muhtevası çerçevesinde zenginleştirdikleri görülmektedir. Netice itibarıyla sûfler Hz. Peygamber ile ilgili âyetlerden bir taraftan fenâ-bekâ ekseninde seyr ü sülûka dair birtakım işaretler çıkarırken, diğer taraftan âyetlerin nûr-i Muhammedî ile de irtibatını kurarak keşfe dayalı bir yorum metodunun imkanlarını en üst seviyede kullanmışlardır.

Beyanname

1. Finans/Teşvik: Yazar, çalışmada herhangi bir finans/teşvik kullanılmadığını beyan etmektedir.

2. Çıkar Çatışması: Yazar, çalışmada herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

3. Etik Beyan: Yazar bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulduğunu beyan etmektedir. Bu araştırma için Etik Kurul İzni gerekmemektedir.

Kaynakça

- Baklı, Rûzbihân-ı. *Arâisü'l-beyan fi hakâiki'l-Kur'an*. thk. Ahmed Ferid el-Mizyâdi. 3 Cilt. Beyrût: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2008.
- Bursevî, İsmâil Hakkı. *Rûhu'l-beyân*. thk. Abdullatif Hasan Abdurrahman. 10 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2018.
- Dâye, Necmeddin-i. *et-Te'vilâtü'n-Necmiyye*. thk. Ahmed Ferid Mizyâdi. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.
- İbn Acîbe, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mehdî el-Hasenî eş-Şâzelî. *el-Bahru'l-medîd fi tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*. thk. Ömer Ahmed er-Râvî. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2002.
- Kâşânî, Abdürrezzâk. *Te'vilât-ı Kâşânî* [Eser Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'ye nisbetle *Tefsîru İbnü'l-Arabî* ismi ile basılmıştır] ed. Semir Mustafa Rebab. 2 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi Tûrâsi'l-Arabî, 2001.
- Kılıç, Mahmut Erol. "İbnü'l-Arabî, Muhyiddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 20/493-516. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin. *Letâifu'l-işârât*. thk. Abdullatif Hasan Abdurrahmân. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007.
- Sülemî, Muhammed b. Hüseyin. *Hakâiku't-tefsîr*. thk. Seyyid İmran. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- Tüsterî, Sehl b. Abdullah. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*. thk. Taha Abdurrauf Sa'd – Sa'd Hasan Muhammed Ali. Kahire: Dâru'l-Harem Li't-Türâs, 2004.